

Рецензия

от проф. д-р Йонка Балтаджиева,

член на научното жури за присъждане на образователна и научна степен „доктор”,
утвърдено със Заповед на Ректора на БСУ, УМО 18/03.10.2022 г.

на дисертационен труд на тема: **Предиктори на родителския стрес, влияещи на
родителския стил при деца с нарушения (5-10 години)**

представен от докторант Ирина Бойкинова

за присъждане на образователната и научната степен

“доктор” по Професионално направление 3.2. Психология, докторска програма
„Педагогическа и възрастова психология”, научен ръководител доц. д-р Д. Циркова

Представените ми документи по защитата (дисертационен труд, автореферат, списък на публикации и др.) отговарят на изискванията на ЗРАСРБ и Правилника за прилагането му, както и на Правилника за условията и реда за придобиване на научни степени и заемането на академични длъжности в БСУ. Това ми дава основание да рецензирам дисертационния труд.

1. Общо описание на дисертационния труд

Дисертационният труд е в обем от 207 печатни страници. Трудът е композиран в три глави, придружени от увод, заключение, библиография и приложения. Полученият изследователски материал е представен в 73 таблици и 18 фигури. Списъкът на ползваната литература съдържа 216 заглавия, от които 33 са на кирилица, 183 на латиница и 3 Интернет адреса. Под 50% са публикувани през последните 15 години. Приложени са 5 самостоятелни приложения в обем от 12 страници. Приложенията са ясни и четивни и допълват статистическия анализ на получените данни.

2. Актуалност на тематиката и целесъобразност на поставените цели и задачи

Дисертационният труд е опит да се вникне на теоретично и научно-приложно ниво в същността на конструктите „родителски стрес, предиктори на родителския стрес (родителска ефикасност и издръжливост), родителски стил, родителско поведение” и взаимните зависимости между тях. Според автора тези конструкти се оказват важни за определяне на качеството на родителското поведение към детето с нарушения в

развитието. Необходимостта от научни изследвания в тази сфера е навременна и актуална.

Тематиката на дисертационния труд е значима предимно в научно-приложно и приложно отношение. В тази посока са и формулираните цели и задачи на дисертационния труд като цяло, и на проведеното изследване в частност. Ясно е определена идеята на докторантката, поставена в центъра на концептуалния модел и представляваща синтезиран израз на реализирания в първа глава преглед на съществуващите теоретични и експериментални постановки. Формулирани са две цели на изследването и те са логически свързани с цялостния концептуален модел.

Представеният теоретичен (концептуален) модел на връзката между изведените работни конструкти (родителска ефикасност, резилианс, родителски стрес и родителски стил) и демографските характеристики на родителите показва, че родителското поведение (стил) се повлиява в различна степен от тях. Резултатите от реализираното емпирично изследване обогатяват съществуващите изследователски постижения и разкриват медиаторната функция на родителския стрес спрямо родителския стил. Тези теоретични и емпирични модели на взаимодействие осигуряват нов задълбочен поглед върху изследваните феномени в България.

Считам, че избраната за разработване тема е дисертабилна, актуална и социално значима.

3. Познаване на проблема

Докторантката представя задълбочен анализ на проблематиката, свързана с теоретичната интерпретация на основните идеи за родителски стрес, родителско поведение (стил) и демографските характеристики, които могат да им повлияят. Тя анализира специфичните прояви на родителския стил при деца в норма и деца с нарушения в развитието.

В цялост, докторантката познава състоянието на проблематиката, оценява творчески и интерпретативно теоретичния материал и апликацията му в приложен аспект.

4. Методика на изследването

Формулираната цел и поставените задачи са определили адекватен избор на теоретично и научно-приложно изследване, което включва – теоретични

(концептуални) основи на изследването, избор на методики, пред-експериментални проучвания и експериментални изследвания.

Избраната батерия от тестове за изследване позволява постигане на поставената цел и получаване на адекватен отговор на задачите, решавани в дисертационния труд.

Включени са четири инструмента за изследване на разглежданите конструкции:

1. **Parenting Sense of Competence Scale**, скалата е със 17 твърдения, оформящи 2 подскали: Удовлетвореност (Satisfaction) и Ефикасност (Efficacy). Скалата е валидизирана и адаптирана от докторантката и чрез нея са изследва **Родителска ефикасност**;
2. **Скала за издръжливост на Конър-Дейвидсън (2003)**, адаптиран тест за българска популация, чрез който се проучва **Резилианс**;
3. **Parental Stress Scale**. Скалата е валидизирана и адаптирана от докторантката и чрез нея са изследва **Родителски стрес**;
4. **Авторски въпросник за изследване на родителския стил** (Стоева, Т., 2010), чрез него се изследва **Родителски стил**.

Двете скали Parenting Sense of Competence Scale и Parental Stress Scale са адаптирани от докторантката за изследване на българска популация, като са спазени всички условия и изисквания за провеждане на тази процедура. Адаптацията е извършена при групи от над 100 лица. Всички данни са обработени статистически с надеждни продукти и е доказана вътрешна консистентност, надеждност и валидност на скалите. В същинското изследване са включени 255 изследвани лица (родители на деца в посочената в темата възраст), от тях 111 са родители на деца с нарушения в развитието. Подробно е представена организацията на изследването. Събраните данни са подложени на статистическа обработка, която включва дескриптивна статистика, t-тест за независими извадки, дисперсионен анализ (ANOVA), медиационен анализ на връзките между променливите. Обработката на данните е извършена със статистически софтуерен пакет IBM SPSS Statistics 25 и Microsoft Office.

5.Характеристика и оценка на дисертационния труд

Първа глава на дисертационния труд представлява по същество теоретичен анализ на проблема, преглед на публикувани теоретични идеи по темата и резултати от експериментални проучвания, които са свързани с интерпретираната проблематика. Съдържанието на тази глава е ориентирано към три основни направления - 1.Ролята на

семейството и родителите за развитието на детето; 2. Развитие на детето във възраст 5-10 години; 3. Нарушения в развитието. Формулировката на третото направление допуска тълкувания за това, чии са нарушенията в развитието – на родителите или на децата. Същата неточност е допусната и в автореферата.

Подробно са разгледани и интерпретирани теориите и изследванията за етапите на родителското развитие, но в рамките на две перспективи – психодинамична и когнитивна, което в известна степен ограничава представянето на съществуващата научна информация по проблема. развитието на детето през 5-10 годишна възраст е проследено задълбочено и изчерпателно на различните нива – физическо, когнитивно, социално и емоционално, и езиково развитие. Специално внимание е отделено на често срещаните и класифицирани в официални източници нарушения в детското развитие.

Първа глава завършва с извеждане на съдържанието на работните конструкти на теоретично ниво и определяне на вероятните взаимни влияния между тях. Те очертават и прехода към създадения теоретичен модел на изследването, който е развит във втора глава.

Проличава аналитичната мисъл на автора, нейната възможност да интерпретира и обобщава наличната теоретична и с приложен аспект информация, да извлече и прилага адекватно, и научно издържано, коректно и иновативно в своята работа постиженията на другите автори.

Втора глава на дисертационния труд е посветена на методологията на изследването. Представени са последователно целта, задачите, хипотезите и инструментариумът за изследване. Ясно е определена идеята на докторантката, поставена в центъра на концептуалния модел и представляваща синтезиран израз на реализирания в първа глава преглед на теоретични и експериментални постановки. Формулирани са две цели и те са логически свързана с цялостния концептуален модел на изследването. От тях произтичат пет конкретни задачи, които се решават в и чрез последващото експериментално проучване. Обектът и предметът са уточнени прецизно. Поставени са пет хипотези. Формулираната цел, поставените задачи и издигнатите хипотези са определили адекватен избор на научно и научно-приложно изследване, което включва – концептуални основи на изследването, избор на методики, пред-експериментални проучвания и експериментални изследвания. Изследователският инструментариум е представен четивно и коректно, с описание на стимули, процедура и начин на оценяване. Представителността на изследването е определена и от броя изследвани лица, включени на различните етапи – 105+118+255 (общо 478).

В **трета глава** са представени резултатите от изследването. Направени са обобщения и изводи, които са с насоченост към практиката и с доказателственост на поставените хипотези.

Подробното и аналитично изложение на резултатите от изследването в трета глава, тяхната коректна интерпретация доказва, че Ирина Бойкинова притежава уменията да извлече и анализира богата по обем и съдържание информация. Нейните твърдения, изводи и обобщения са надеждно аргументирани и основани само на реално получени количествени стойности. Това им придава тежест и убедителност.

Стилът на изложение е ясен, точен и научен. Проличава доброто владение на понятийния апарат на разработвана научна област. Постигната е основната амбиция на докторантката – да открие, изследва, обобщи и осветли съдържателните характеристики на родителското поведение на родители на деца с нарушения в развитието и взаимните влияния между родителски стрес и родителско поведение, както и влиянието на определени демографски характеристики върху проявите на родителски стрес. Тази амбиция не е самоцелна, а пряко свързана с потребностите на психосоциалната практика.

6. Приноси и значимост на разработката за науката и практиката

Докторантката е определила 6 приносни моменти в дисертационния труд. Те са изведени в автореферата. Два от тях са с теоретична значимост и могат да послужат като референции в университетски курсове, семинари, тренинги, свързани с връзката родител-дете (теоретичният обзор на подходите, изследвали развитието на родителите и развитието на детето и изведените специфики при родители на деца с нарушения в развитието; дефинициите на работните конструкти - родителски стрес, родителска ефикасност, издръжливост и родителски стил). Четири от посочените приноси имат предимно практико-приложен характер и могат да се използват при практическата работа с родители и семейства при идентифициране и управление на родителския стрес при деца в норма и деца с нарушения в развитието. Особено значими за практиката са двата изследователски инструмента, които докторантката е валидизирала и адаптирала - инструмент за измерване на родителския стрес (Parental Stress Scale; Berry, J. O., & Jones, W. H. 1995) и инструмент за измерване на родителската ефикасност (Parenting Sense of Competence Scale; Gibaud-Wallston & Wandersman, 1978; Johnston & Mash, 1989).

7. Преценка на публикациите по дисертационния труд

Приложените 6 статии са по темата на дисертационното изследване. Те са публикувани в периода 2017-2022 година. Четири от тях са представени като доклади на конференции на студентско научно творчество в БСУ и са отпечатани като статии в реферирани издания на БСУ. Една публикация е в Годишник на БСУ (2021г.) и една – в сборник статии по Психология, издание на БСУ (2021).

8. Автореферат

Авторефератът е в обем от 42 страници. В него е отразено коректно и прецизно съдържанието на дисертационния труд, включен е основният графичен материал. Формулираните приноси и публикации по темата съответстват на тези, които са изброени в дисертацията.

9. Изследванията по дисертацията са лично дело на докторанта

Изследванията, които са проведени от Ирина Бойкинова са реализирани в тригодишен период в два етапа – първи етап, през който се осъществява адаптация на изследователския инструментариум за българска популация и втори етап, през който се реализира същинското изследване. В първия етап участват 105+118 лица, от които 5 отпадат при обработване на резултатите, тъй като отговорите им са непълни. Във втория етап от изследването са включени 255 изследвани лица (родители), от които 111 са родители на деца с нарушения в развитието. Коректно би било в автореферата да се отрази, че те са изследвани лица (родители). Запазена е анонимността на всички изследвани лица. Приемам, че **всички изследвания са лично дело на докторанта и няма данни за плагиатство.**

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Дисертационният труд съдържа научно-приложни резултати, които представляват принос в науката и отговарят на всички изисквания на Закона за развитие на академичния състав в Република България (ЗРАСРБ) и Правилника за прилагане на ЗРАСРБ. Дисертационният труд показва, че докторантката Ирина Бойкинова притежава теоретични знания и професионални умения по научната специалност „Педагогическа и възрастова психология“, като показва качества и умения за самостоятелно провеждане на научно изследване.

Научната продукция, представена от Ирина Бойкинова показва пълно съответствие с минималните национални изисквания към научната и изследователска дейност на кандидатите за придобиване на образователна и научна степен „доктор по педагогическа и възрастова психология“.

Давам своята положителна оценка за проведеното изследване, представено в рецензираните по-горе дисертационен труд, автореферат, постигнати резултати и приноси. При достойна защита, предлагам на уважаваното научно жури да присъди образователната и научна степен „доктор“ на Ирина Петрова Бойкинова в област на висше образование 3. Социални, стопански и правни науки, професионално направление 3.2. Психология, Докторска програма „Педагогическа и възрастова психология”

25.10.2022 г.

Рецензент: проф. д-р Й. Балтаджиева